

Borgmestergården – 100 år i Den Gamle By

Af Niels Meyer og Mathilde Schødt Veland

I 100-året for Borgmestergårdens åbning i Den Gamle By kaster nye bygningsarkæologiske undersøgelser lys over gårdens historie, hvor dele af bindingsværket kan dateres til middelalderen. Hovedresultaterne sammenfattes her af bygningsarkæolog, cand. mag. Mathilde Schødt Veland, som står bag undersøgelsen, samt bygingschef, arkitekt maa. Niels Meyer.

Borgmestergården kender de fleste som en af de store købmandsgårde i Den Gamle By, men bygningen er meget mere end det – det er selve begyndelsen på Den Gamle By.

Peter Holm havde stor succes med “Den Gamle Borgmestergaard” på Landsudstillingen i 1909, og det gav ham rygstød til i 1914 at flytte hele huset en gang mere, til hvor det står i dag, og hvor det nu i 100 år har formidlet dansk boligkultur fra renæssancen til midten af 1800-tallet. Men det at flytte huse og rekonstruere historiske helheder var absolut ikke anerkendt i datidens museums kredse. Både Nationalmuseets direktør, Sophus Müller og formanden for Aarhus Museum, Konsul Frederik Ollendorff var imod projektet. Ollendorff udtalte faktisk, at det eneste bevaringsværdige ved Borgmestergården, var porthammeren med indskrift og årstal, og at det øvrige kunne blive til “pindebrænde”. Sophus Müller kaldte svalegangen en imitation, fordi brædderne, han stod på, ikke var fra 1597.

Heldigvis var der andre, der så potentialet og gav støtte til Holms projekt. Derved lykkedes det at bevare et enestående eksemplar af renæssancens store bygårde fra Aarhus. Museumsinspektør ved Nationalmuseet Chr. Axel Jensen og flere andre fagfolk gjorde en stor indsats for at undersøge, dokumentere og kvalificere arbejdet med at flytte bygningen og føre den tilbage til den skikkelse, den formodentlig havde i renæssancen. Arbejdet med selve restaureringen foregik i tæt samarbejde med håndværkere, som nok kunne deres hånd-

Borgmestergården er bygget om flere gange. Peter Holm valgte ved genopførelsen i Den Gamle By 1914 at lade den fremstå, som den var i renæssancen.

værk, men som ikke var vant til at dokumentere de mange overvejelser og beslutninger. Der er derfor i dag mange detaljer i bygningen, som vi ikke har nogen forklaring på, men blot en formodning om, at det er lavet med en høj grad af troværdighed.

Kan nye metoder give ny viden om Borgmestergården?

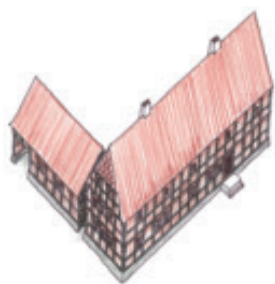
I de forløbne 100 år er der etableret en videnskab og nye undersøgelsesmetoder inden for bygningsforskning. Bygningsarkæologi er blevet et selvstændigt fagområde med discipliner indenfor opmåling, datering, kildestudier og et fagligt samarbejde mellem arkitekter, arkæologer, konservatorer og historikere. Men kan ny videnskab anvendes på et hus, der er blevet flyttet to gange, og kan der stadig hentes nye oplysninger ud af "pindebrændet"? Arkæologistuderende, Mathilde Schødt Veland har taget udfordringen op og har i 2014 lavet bygningsarkæologisk speciale om Borgmestergården. Flere spørgsmål er blevet vendt og drejet i undersøgelsen: Vi har en formodning om, at huset er bygget i flere byggefaser. Kan vi beskrive husets udviklingshistorie, og er der store forandringer, vi kan beskrive? Er det overhovedet muligt at undersøge et hus videnskabeligt, når det er blevet flyttet, restaureret og rekonstrueret så omfattende, som Borgmestergården? Disse og mange andre spørgsmål har optaget os i Den Gamle By, mens undersøgelsen har stået på, og heldigvis er det også lykket at finde svar på en del af dem. En normalprocedure for arkæologiske undersøgelser har ikke været muligt. Meget af originalmaterialet er gået til under flytningerne, men vi ved, at det meste af tømmeret er originalt. Der er derfor lagt vægt på følgende discipliner i undersøgelsen: kildestudier, registrering af tagværket og dendrokronologiske undersøgelser af tømmeret. Hertil kommer en række farveundersøgelser af stolper og bjælker, foretaget af museets farvekonservator.

Hvad kilderne fortæller

Borgmestergården har indtil 1788 stået som en imponerende købmandsgård i tre stokværk – etager – men efter landbrugs-krisen i starten af 1700-tallet begyndte gården at forfalde. Ved en istandsættelse i 1788 blev det øverste stokværk fjernet, og hele baghuset blev udskiftet. Brandtaksationer fra 1761 til 1781 fortæller, at hovedbygningerne og baghuset

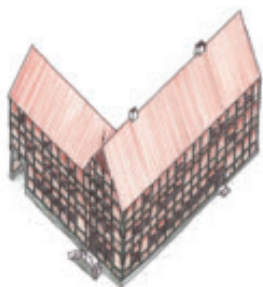

Peter Holm (th) på trappen til Borgmestergården med politiker Klaus Berntsen, 1915.

Borgmestergården, som den formodes at have set ud i 1597. Torveløngen stod for sig selv og var ikke forbundet med sideløngen mod Algade. Trædateringsanalyser begrundes, at her i forvejen stod et hus, muligvis fra senmiddelalderen, i et enkelt stokværk med port ind til gårdspladsen.

På et tidspunkt, sandsynligvis få år efter 1597, blev det ældre hus forhøjet og sammenbygget med Torveløngen. Muligvis stod Torveløngen allerede i tre stokværk, men ved sammenkoblingen mellem længerne kom de begge til at stå tre stokværk høje.

stod i tre stokværk. Desuden er alle de tilhørende bygninger i gårdkomplekset nævnt. I brandtaksationen af 1791 derimod står hovedbygningerne og baghuset kun i to etager, hvorved vi kan slutte, at det øverste stokværk blev fjernet og ombygget under den daværende ejer, Poul Frausing.

I løbet af 1800-tallet gennemgik bydelen omkring Lilletorv i Aarhus et radikalt stilskifte. Immervads gamle bindingsværksbygninger blev udskiftet med nye klassicistiske byhuse, hvorved en del af Borgmestergårdens mange bagbygninger røg i farten. Kun gamle fotos, en del skriftlige kilder, litografier og prospekter, kan give et indtryk af gårdens sande omfang. Da Chr. Axel Jensen og Niels Hatting-Jørgensen udførte de arkæologiske undersøgelser i 1908, efterlod de sig et fint materiale i form af rekonstruktionstegninger og en artikel i tidsskriftet *Architekten*. Peter Holms bog om Borgmestergården af 1951 supplerede med oplysninger om både undersøgelserne og detaljer om genopførelserne.

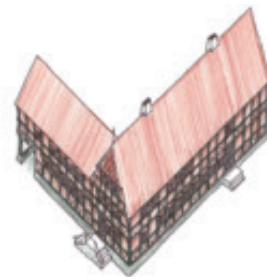
Tagkonstruktionen

En beskrivelse af tagkonstruktionen blev det imidlertid ikke til. Det blev blot konstateret, at loftet havde gennemgået adskillige ombygninger, hvilket man i dag kan se af virvaret af tømmermærker. Loftets konstruktioner giver enhver arkæolog sved på panden. Ud over at spærene bærer tydelige præg af udskiftning og genbrug, bidrager hele fem forskellige typer af tømmermærker foruden andre typer af markeringer på træværket til at danne et yderst kaotisk billede af loftets historie. Spærene er det lykkes at inddelle i grupper efter dimensioner, patina og tømmermærkernes typer, og der er hermed et grundlag for yderligere undersøgelser. Til gengæld har der været interessante oplysninger at hente i de dendrokronologiske undersøgelser. Dateringsprøver herfra viser, at der stadig er bevaret en del spær fra 1597, men at der også er en del tømmer fra en større ombygning i 1788.

Dendrokronologi – en dateringsmetode

Dendrokronologi, der i Danmark så småt blev muligt i 1970'erne, går kort fortalt ud på, at man måler de enkelte årringes bredde. Mens træet vokser, dannes hvert år en årring, som, afhængigt af vejret, varierer i tykkelse fra år til år. Når træet fældes og hugges til tømmer, bevares årringenes

mønster inde i tømmeret. Disse årringe er træets "stregkode", og hvis man er i stand til at finde både splintved – de yderste vækstlag – og kerne i et stykke tømmer, kan metoden fortælle, hvornår det er blevet fældet. Med et cylinderbor udtages en borekerne af træet, som efterfølgende bliver sammenlignet med såkaldte middelkurver, fra de landsdele hvor træet kunne være vokset.

Bindingsværkets alder

Skalks Trædateringslaboratorie har udtaget og undersøgt over 20 boreprøver fra stolper i bindingsværket og fra tagkonstruktionen. 15 af prøverne havde tilstrækkeligt med årringe til at give brugbare resultater. I både Torveløngen og Algadeløngen samt dele af tagkonstruktionen kan otte af prøverne bekræfte opførelsestidspunktet som værende 1597. Mere overraskende er det, at man i Algadeløngens stueetage samtidig får fire prøveresultater af væsentlig ældre herkomst. At finde tømmer, der er ældre end opførelsestidspunktet, kan være tegn på genbrug. Men kilderne beretter, at der også før Borgmestergården var bebyggelse på stedet. Markante forskelle i bindingsværkets rytme og de fire betydeligt ældre stolper antyder, at Borgmestergårdens Algadelønge er blevet bygget op omkring et allerede stående hus. Det bedste bud er, at huset, der oprindeligt lå på Immervad, blev opført i starten af 1500'erne

I 1788 var huset i ringe forfatning som følge af landbrugskrisen og nedgang i handlen. Poul Pedersen Frausing gennemførte en større reparation af Borgmestergården, hvorved det øverste stokværk blev taget ned i begge længer og bygningen fik den højde den har i dag.

Har husene stået adskilte?

Dateringen ved dendrokronologi har altså bekræftet, at Torveløngen og Algadeløngen er bygget samme år, 1597, men der er stadig detaljer i sammenbygningen, som man kan undre sig over. Bjælkeenderne, i skillevæggen mod Algadeløngen, er i lighed med de udvendige bjælkeender profilerede og understøttede af knægte, så de fremstår, som de ville have gjort på en facade. Desuden dækker en af Algadeløngens lofts bjælker for profileringerne, så de alligevel ikke rigtig kan ses. Den mest sandsynlige forklaring på dette er, at længerne på opførelsestidspunktet har været adskilte, dog kun med et enkelt fags afstand.

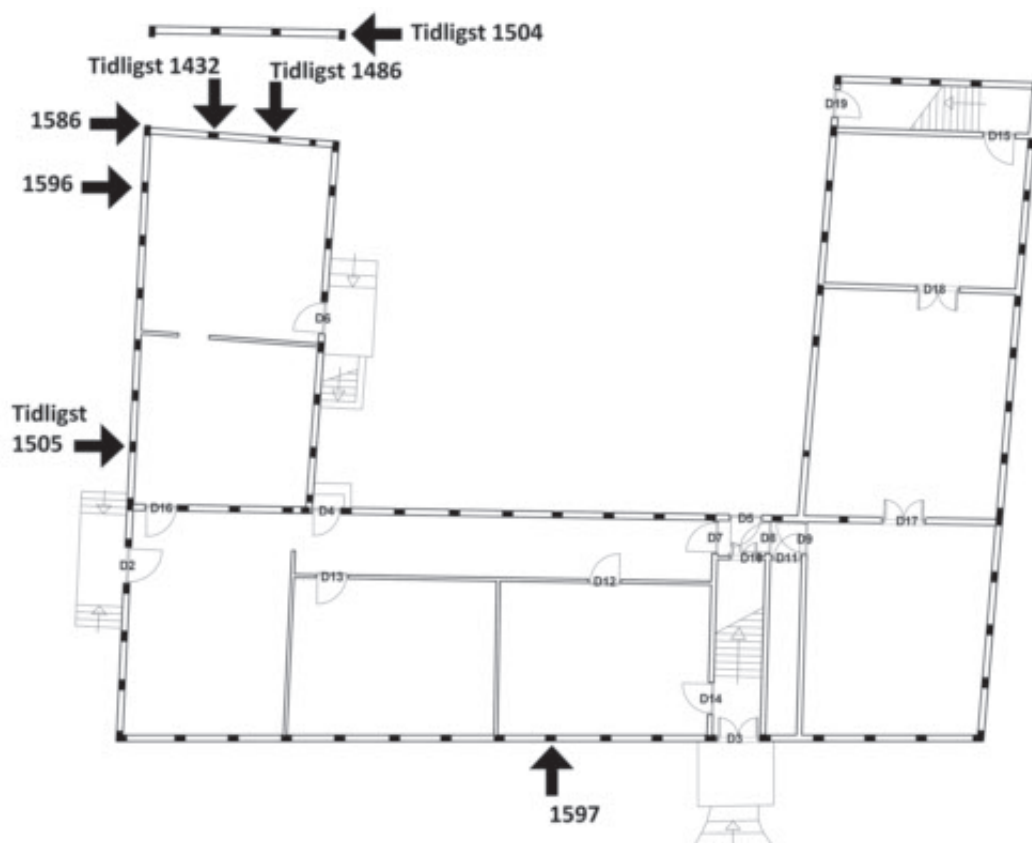
Farvekonserverens arbejde har også været rettet mod at finde spor af forskellige byggefaser i husets historie. Prøverne af farvelagene på udvalgte tømmerstykker viste, at store dele

Inger Laigaard fra Skalks Trædateringslaboratorie, udtager boreprøve af portstolpen.

af overfladerne var blevet rensat af inden genopførelsen. Det gav sporadiske farvespor, som tegnede et uklart billede af farvelagenes bevaringsgrad og antal. En enkelt prøve fra en af de før omtalte profilerede bjælkeender i skillevæggen mellem længerne havde dog en farve, der var ældre end de andre indvendige prøver: Et gråt lag med små krystallinske partikler, som var trængt dybt ned i træets cellestruktur. Det gav incitament til at udtage yderligere farveprøver fra det udvendige bindingsværk fra et af de områder, der var bedst beskyttet mod vind og vejr. På et fyldholt under svalegangen på Torvelængen påvistes tilstedeværelsen af samme grå farve. Farvekonservatorens undersøgelser viser, at der er stor sandsynlighed for, at den indvendige skillevæg mellem længerne oprindeligt har stået som ydervæg. Med andre ord kan det bekræfte, at de to længer derfor næppe har været sammenbyggede fra begyndelsen. Torvelængen har på et tidspunkt

Plantegning af Borgmestergårdens stueplan. Boreprøver og resultater er indtegnet. En del af boreprøverne er angivet med en vis usikkerhed f.eks. tidligst 1432 er udtryk for, at man ikke kan se de yderste vækstlag og at dateringen kan ligge en del år senere.

før sammenkoblingen med Algadelængen stået med gråmalet udvendigt bindingsværk, også i mellemrummet mellem de to længer.

Man kan undre sig over, hvorfor man har valgt at holde bygningerne adskilt på opførelsestidspunktet i 1597, når man i forvejen har en bred port, der giver god adgang til gårdrummet. En sandsynlig forklaring kan være, at man har brugt Algadelængen som magasinbygning for handelsvarer, og at man har ønsket at beskytte sin ejendom bedre mod, at en brand spreder sig på hele gården. Der kan også være tale om, at man på det tidspunkt har anset det for vanskeligt at lave en god og vandtæt løsning, hvor tagene mødes og derfor har valgt at holde længerne adskilte.

Ny viden om Borgmestergården

Undersøgelsen viser, at husene efter al sandsynlighed har været adskilte, og først nogle år senere er bygget sammen. Et andet nyt resultat, som undersøgelsen kan pege på, er, at der med stor sandsynlighed er gemt resterne af et tidligere bindingsværkhus i Algadelængen. Meget tyder på, at det er en bygning, der har haft tilknytning til Helligåndshuset, der lå på adressen i 1597. I så fald kan Den Gamle By glæde sig over at have resterne af et stykke middelalderligt bindingsværk i samlingen, hvilket er lidt af en sjældenhed i dansk bygningskultur.

Vi kan dermed også konstatere, at vi med nye undersøgelsesmetoder og tværfagligt samarbejde kan komme med nye resultater om husets udviklingshistorie over 400 år efter opførelsen, og 100 år efter huset blev flyttet og genrejst i Den Gamle By. Det giver unægtelig blod på tanden i forhold til, at der stadig kan hentes ny viden i husene i Den Gamle By, på trods af at de er flyttede og delvist rekonstruerede.

The Mayor's House – 100 years in Den Gamle By

This year it is 100 years since the Mayor's House opened in its present position, and thus it is 100 years since Den Gamle By started as an open-air museum. The building was reconstructed as it might have looked in the Renaissance period, based on the best assumptions and professional knowledge of the time. This year a student of archaeology have carried out a thorough investigation, supplemented by a number

Farvekonserverator Nynne Raunsgaard Sethia udtager farveprøver fra træværket i Borgmestergården. Da farvelagene kan observeres i tværsnittet gennem et mikroskop, behøver prøven ikke være stor. En udtagning med kanyle er tilstrækkeligt.

of dendrochronological datings of timber from the building. This study has revealed several new results and added to our knowledge about the house. Among other things, it has been shown that the wing facing the Square stood separately in 1597 – and not joined to the rest as at present, and it is highly likely that the remains of a mediaeval house can be found in the Algade wing.